

Araştırma Makalesi

Kurumsal Boyutlarıyla Türkiye’de Savaş Ekonomisi Yönetimi: II. Dünya Savaşı Örneği

Bengü DOĞANGÜN YASA

Kocaeli Üniversitesi, SBF

bengudogangun@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4883-9449

Öz

İktisadi açıdan yoğun bir seferberliği gerektiren II. Dünya Savaşı, kapsamlı bir yönetim anlayışını içeren kurumsal bir mekanizmayla sürdürülmüştür. Bu kurumsal oluşum savaşa katılmayan ülkelerden biri olan Türkiye’de de uygulanmıştır. Çalışmanın amacı, savaş ekonomisi uygulamalarını savaş sürecinde oluşturulan kurumsal mekanizma üzerinden değerlendirmektir. Meclis ve Harp Dairesi gibi resmi kurumlar tarafından hazırlanan savaş ekonomisine yönelik raporlar oluşturulmaya çalışılan mekanizmanın yapı taşlarını teşkil etmektedir. Bu bağlamda ilgili raporların incelenmesi, savaş ekonomisi uygulamalarının belirleyici niteliklerinin açığa çıkarılması hususunda literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın temel hipotezi, II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’de uygulanan savaş ekonomisinin, yalnızca kısa vadeli mali eylem planları yerine, uzun vadeli bir iktisadi perspektif içerisinde tarihsel ve bütüncül bir anlayışla biçimlendirilmiş olmasıdır. Bu perspektif ağırlıklı olarak Almanya ve İsviçre modellerinin etkilerini yansıtmaktadır. Oluşturulan kurumsal yapı işenin sağlanması ve fiyat denetimi gibi savaşın yol açtığı güncel sorunlar yanında, sanayileşmenin devamı ve uluslararası ekonomik ilişkilerin sürdürülebilir olması gibi uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesini de amaçlamıştır.

Anahtar kelimeler: Savaş ekonomisi, II. Dünya Savaşı, Harp Dairesi Teşkilatı

JEL Sınıflandırma Kodları: N, N40

War Economy Management in Türkiye with Its Institutional Dimensions: The Example of World War II¹

Abstract

The World War II, which requires intensive economic mobilization, was carried out with an institutional mechanism that includes a comprehensive management approach. This structure was also applied in Turkey, one of the countries that did not participate in the war. The aim of the study is to evaluate the war economy practices through the institutional mechanism created during the war process. The reports prepared on the war constitute the building blocks of the mechanism being tried to be created. In this context, the examination of the relevant reports aims to contribute to the literature in order to reveal the decisive qualities of war economy practices. The main hypothesis of this study is that the war economy implemented in Turkey during World War II was shaped with a historical and holistic understanding within a long-term economic perspective, instead of short-term financial measures. This perspective mainly reflects the effects of the German and Swiss models. In addition to the current problems caused by the war, such as the provision of food and price control, the corporate structure created aimed at achieving long-term goals, such as the continuation of industrialization and the sustainability of international economic relations.

Keywords: War economy, World War II, Organization of the War Department

JEL Classification Codes: N, N40

¹ Extended abstract is presented at the end of the article

Geliş Tarihi (Received): 07.02.2024 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 29.08.2024

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Doğangün Yasa, B. (2024). Kurumsal boyutlarıyla Türkiye’de savaş ekonomisi yönetimi: II. Dünya Savaşı örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), 979-1001. doi: 10.18074/ckuibfd.1433308

1. Giriş

Beş kıtayı etkisi altına alan II. Dünya Savaşı, dünyayı neredeyse parçalanmış halde bırakarak son bulmuştur. Savaşın yol açtığı fiziksel ve ekonomik bedel, I. Dünya Savaşının etkilerini geride bırakacak kadar ağır olmuştur. Ekonominin ve toplumun tüm sektörlerinin girdiği seferberliğin boyutu topyekûn savaş kavramının yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur (Broadberry ve Harrison, 2020). II. Dünya Savaşı yalnızca askeri bir faaliyet değil ekonominin tüm kaynaklarının kullanıldığı yıkıcı bir süreç olarak nitelenebilir. II. Dünya Savaşı, 20. yüzyılın en önemli dönüştürücü olaylarından biri olmuş, savaş nedeniyle birçok ülkede siyasi ve ekonomik sistemler kalıcı olarak değişime uğramıştır (Kesternich vd, 2012, s.1).

II. Dünya Savaşı üretken çabalar açısından yoğun bir seferberliği gerekli kılmıştır. Bu çaba I. Dünya Savaşının gerektirdiğinden de fazla olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda büyük ekonomiler milli gelirlerinin yaklaşık %30-60'ını seferber etmiş, II. Dünya Savaşı döneminde bu oran %50-70 dolaylarına çıkmıştır. Bu rakamlar o dönemler açısından modern bir ekonomi için sürdürülebilir olan sınırı ifade etmekteydi (Broadberry ve Harrison, 2020, s. 1).

Dünya savaşları sahip olunan kaynakların çok ötesinde, ekonomiler için uzun süreli ve olumsuz sonuçlara sebep olacak şekilde sürmüştür. I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı için önemli bir bilgi birikimi olmuş, ancak bu tecrübeye rağmen, hükümetlerin ekonomiyi bütünüyle devralması ve kaynakları yönetmesinin önemi zamanla anlaşılmıştır II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında SSCB ve Almanya dışında ekonomiyi fiziksel olarak denetleyebilecek ülke bulunmamaktadır (Hobsbawm, 2014, ss. 60-61).

İktisat ilmi ve İktisatçılar savaşın her döneminde etkili olmuştur. Ekonomik düşünceler savaşın ortaya çıkma aşamasından itibaren etkili olmuş, sonraki süreçte de savaş ekonomisi yardımıyla yönetilmiştir. Ekonomik faktörler savaşın sonucunu da güçlü biçimde etkilemiştir (Broadberry ve Harrison, 2020, s. 1). Savaş ekonomisinin yönetimi, savaşın finansmanı ve iktisadi hayatın devamı açısından hayati önem taşımıştır. Bu durum 2 Dünya Savaşı gibi büyük çaplı bir savaş açısından daha da belirgindir. II. Dünya Savaşının ekonomik yönetimi savaşın kazanılmasında etkili olduğu gibi, savaşın bitiminde yarattığı yıkıcı iktisadi sonuçların giderilmesinde de etkili olmuştur. Tarafli ve tarafsız devletlerin savaş sırasındaki ekonomik müdahalesi tüm bu açılardan bakıldığında hayati önem taşımıştır.

Büyük Buhran ve buhrandan kısa bir süre sonra ortaya çıkan II. Dünya Savaşının yarattığı iktisadi sonuçlar kapitalizmin yıkılmanın eşğine gelmesine yol açacak kadar derin olmuştur. Kapitalizmin yeniden yapılandırılması sürecinde belirli istisnalar dışında genel eğilim ekonominin hükümetler tarafından desteklenmesi, denetlenmesi ve planlayarak yönetilmesi olmuştur. Savaş sonrası görülen

ekonomik başarı öykülerini bu yolu izleyerek sanayileşen ülkeler oluşturmuştur (Hobsbawm, 2014, s. 361). Devlet müdahalesinin ekonomi üzerindeki etkinliği bu tarihsel gerçeklik açısından bakıldığında daha da önemli hale gelmektedir.

Savaş süresince üretim olanaklarının gerilemesi, askeri harcamaların artması, iktisadi kaynakların savaşta kullanılacak alanlara yönlendirilmesi, yaşanan kıtlıklar dâhilinde enflasyonun denetimi ve karaborsa ile mücadele savaş ekonomisi yönetiminin belirgin sorunlarını oluşturmuştur. Bu amaçlar dâhilinde kullanılan müdahale araçları üretim faktörlerinin ve fiyatların denetimi ile vergilendirme olmuştur. Pek çok ülkede bu süreç savaş döneminde faaliyet göstermek üzere kurulan teşkilatlanmalar üzerinden yürütülmüştür. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında görülen kurumsal modeller ve kullanılan müdahale araçları II. Dünya Savaşı'na da temel teşkil etmiştir.

Günümüzde dünyanın önde gelen iktisadi güçlerinden biri olan Almanya'nın savaşı kaybetmesindeki önemli etkenlerden biri, sahip olduğu yeterli kaynağa rağmen savaş öncesi ve sonrasında yaşadığı üretim açığı olmuştur. Kaynak düzeyi ile askeri harcamalar ve fiili silah üretimi arasındaki uyumsuzluğun, savaş ekonomisini yürütmeye yönelik kurumsal yapının yetersizliğinden kaynaklandığı savunulmaktadır (Overy, 2020, s. 20). Bu durum savaş sırasındaki kurumsal yapılanmanın önemini ortaya koymaktadır.

Toplumların birbirleri ile savaştıkları eski çağlardan bu yana politika yapıcılar ve ekonomistler savaş harcamalarının en iyi nasıl finanse edileceği sorununu incelemiştir. Örneğin Adam Smith ve Alexander J. Hamilton, finansman sağlamak için borç vermenin faydasını kabul etmiştir. A. C. Pigou I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde ortaya çıkan olağanüstü savaş harcamaları için borç ve vergiyle finanse edilen politikaların eşdeğer olduğunu düşünmüştür. John M. Keynes İngiliz savaş harcamalarını finanse etmek için ayrıntılı bir politika oluşturmuştur. Keynes, Kasım 1939'dan itibaren Times'ta çıkan 'Savaş için Nasıl Ödeme Yapılır' makaleleri ile savaşın finansmanı için çeşitli önerilerde bulunmuştur. Hükümet ihtiyaçlarının enflasyona yol açacağını, bu yüzden vergilendirmedeki keskin artışlarla talebin kısılması gerektiğini vurgulamıştır (Hughes, 1958, s. 195). Maliye Bakanına sunulan; tayinleme ve fiyat kontrolleri, özel gelirler üzerinde keskin bir şekilde artan bir ek vergi ve savaştan sonra bir sermaye vergisi gibi düzenlemeleri içeren radikal Keynes planı, borç finansmanının kullanımına karşı tavsiye edilerek uygulamaya konmuştur (Ohanian, 1997, s. 23)

Savaş boyunca tarafsızlığını sürdürme seçeneğini izleyen Türkiye, savaşın yol açtığı sonuçlar itibariyle pek çok önlem almak zorunda kalmıştır. Savaş boyunca uygulanan politikalar kurumsal bir örgütlenme biçiminde ele alınmıştır. Savaş ekonomisi çerçevesinde hazırlanan raporlar kurumsal yapının detaylarına ilişkin bulgular sunmaktadır. Planlanan stratejiler, model alınan iktisadi politikalar, hedeflenen amaçlar ve bu amaçların gerçekleşmesinde kullanılan araçlar geniş bir perspektiften okunabilmektedir.

Kurumlar ve kurumsal değişim, son beş yüz yılda farklı toplumların sergilediği iktisadi performanslarını açıklamaya yardımcı olan kilit değişkenler olarak tanımlanmıştır (Pamuk, 2009, s. 107). Kurumlar, alışkanlıklar, kurallar ve tüm bu unsurların evrimi Kurumsal İktisatın temelini oluşturmaktadır (Hodgson, 1998, s. 168). Yeni kurumsal ekonomi, yaşanan uzun vadeli ekonomik değişimin, siyasi ve ekonomik ajanların çok sayıda kısa vadeli kararlarının bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Yeni kurumsal ekonomi; iktisadi kurumların, teşvikleri, kısıtlamaları, yatırım kararlarını, üretimin organizasyonu ve kaynakların dağıtımını gibi önemli iktisadi sonuçları belirlediğini ifade etmektedir (Pamuk, 2009, s. 107). II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana geçen süreçte kurumsalcı hareket iktisadi düşüncenin gelişimi için önemli bir alan olmaya devam etmiştir (Gruchy, 1978, s. 271).

Literatürde II. Dünya Savaşı süreci savaş ekonomisine yönelik çalışmalar genellikle uygulanan iktisat politikalarına odaklanmaktadır. Süreç boyunca karşılaşılan iktisadi sorunlar ve bu sorunları çözmek için uygulanan araçlar bu çalışmaların temel yönelimini teşkil etmektedir. Bu bağlamda Varlık Vergisi başta olmak üzere uygulanan mali tedbirler en çok araştırılan konular arasında yer almaktadır. Tarih farklı açılardan izlenebilir, her bir farklı açı tarihi kayıtlara değer katacaktır. II. Dünya Savaşı sürecindeki savaş ekonomisine ilişkin yapılan çalışmalardan farklı olarak bu çalışma, savaşa hazırlık sürecindeki kurumsallaşmayı ele almaktadır. Çalışmanın amacı Kurumsal İktisat metodolojisinden hareketle, Türkiye'de savaş ekonomisi yönetimini kurumsal boyutları çerçevesinde analiz ederek, dönemde uygulanan iktisat politikalarını niteleyen unsurları belirlemektir. Çalışmanın temel kaynaklarını Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde yer alan raporlar oluşturmaktadır.

2. Savaş Ekonomisi

Tarih boyunca ekonomik faktörler savaşlarda merkezi bir rol oynamıştır. Savaş ekonomisi son derece esnek ve dirençli niteliğiyle, savaşın bitiminde de iktisadi faaliyetlerin devamını mümkün kılmak için önemlidir (Studdard, 2004, s. 1). Bir ülkenin savaşa girmesi askeri seferberlikle birlikte iktisadi seferberliğin de uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Savaşa hazırlık süreci devleti yüksek harcama yapmasına sebep olmakta, devletin mali dengesini yeniden sağlaması için yapısal dönüşümleri gerekli kılmaktadır. Savaşın başlangıcında iktisadi bir yanılısamayla milli savunmanın yarattığı talep ekonomik canlanma gibi görülmekte, ancak savaş sosyal hasılanın tahribiyle son bulmaktadır (Tekeli ve İlkin, 2014, s. 12).

Savaş ekonomisinin en önemli görevi toplumun ve milli güvenliğin barış zamanındaki ihtiyaçlarını sağlamak ve ekonomik seferberliği temin etmektir. Savaşların ekonomilerden çeşitli talepleri bulunmaktadır. Kaynakların artırılması, üretimin niteliksel ve niceliksel açıdan değiştirilmesi, istihdam hizmetlerinin tanzimi ve ulaştırma sistemlerinin geliştirilmesi bu taleplerden bazılarıdır. Savaş Ekonomisinin olası gereksinimlerinin belirlenmesinde tarım ve sanayi

sektöründeki istatistiksel bilgilerin önemi büyüktür. İlk yapılması gereken uygulamalardan biri üretim hareketlerinin miktar ve bölgesel dağılımının belirlenmesidir. Üretim imkânlarının belirlenmesinde ekonomistler, savaş kaynaklı ihtiyaçların belirlenmesinde askerler önemli olduğundan bu iki kesim arasında işbirliği kurulmalıdır. Pek çok ülkede bu işbirliği kurumsal boyuta taşınmıştır. Savaşın ekonomiye etkisi, işgücünün seferberlik nedeniyle ekonomik hayattan uzaklaştırılması olduğundan istihdam konusu önde gelen konulardan biridir (Ergun, 2011, ss. 106-107).

A.C. Pigou 1921 yılında yazdığı makalesinde savaş ekonomisini detaylıca ele almıştır. Ona göre savaş dönemlerinde bir ülkenin sahip olduğu iktisadi kaynakların savaşın ihtiyaç duyduğu farklı kanallara yönlendirilmesi gerekmektedir. Sahip olunan üretim potansiyeli sabitken, savaşın finansmanı başlıca dört kaynaktan yapılabilir. Bu kaynaklar sırasıyla üretimin hızlandırılması, bireysel tüketimin kısıtlanması, yeni yatırımların azaltılması ve sabit sermayenin yenilenmeyerek eritilmesidir (Dülgeroğlu, 1988, s. 230)².

Bir savaş ekonomisinde devletin temel görevi savaşın gerektirdiği şartları yerine getirmek olarak tanımlanabilir. Bu görevler; askeri mücadeleyi desteklemek, ana toprakları korumak ve savunmak, halkın fiziksel refahını, dayanışmasını ve moralini sürdürmektir. Savaş süresince tüm bu görevlerin yerine getirilmesi belirli zorlukları içermektedir. Savaş zamanında, askeri harcamalardaki büyük artışlar nedeniyle iç ekonomiye geniş çaplı bir destek sunulamamaktadır (Galbraith, 2001, ss. 5-6).

3. II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye Ekonomisi

Savaşa katılmayan bir ülke olarak Türkiye, savaş ekonomisi uygulamalarını yakından izlemiştir. Bu konuda Almanya'nın I. Dünya Savaşı döneminde uyguladığı savaş ekonomisi Türkiye için önemli bir model olmuştur. Ayrıca 1929 krizi sonrasında devletçilik modelinin uygulanmasıyla birlikte planlama konusunda ekonomik planlamanın öncüsü olan Sovyetler Birliği'ni izleyen Türkiye, 1934 yılında dünyanın ilk sanayi planlarından biri olan 1. Beş Yıllık Sanayi Planını yürürlüğe koymuştur.

1930'lu yıllarla beraber devletçilik politikası çerçevesinde atılan adımlar ve alınan önlemler yanında Sanayileşme amacının gerçekleştirilmesi için yapılan planlama ve kurumsal düzenlemeler neticesinde 1929 krizinin etkisi azaltılabilmektedir. 1933 yılından itibaren yüksek büyüme rakamları yakalanmış, büyüme II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü 1940 yılına kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında ithalatın

---

² Çevrilen eser: Arthur Cecil Pigou, "Economic of War", The Political Economy of War, Macmillian and Co., Ltd., London, 1940 ve PA Samuelson, R.L. Bishop, J.R. Coleman (editörler), Readingsin Economics, Mc GrawHill Book Company, Ine., New York, 1955 (İkinci Baskı), s. 389-397.

ihracatı karşılama oranı da artmış, 1930 yılından 1946 yılına kadar, 1938 yılı haricinde dış ticaret fazlası görülmüştür (TUİK)³.

Savaş ekonomisi şartlarına hazırlanan Türkiye’de savaşın başlamasıyla üretim ve ithalat azalmıştır. Bu durum yurtiçi talebin karşılanmasını güçleştirmiştir. İşgücünün silahlana alınması ve savaş için yapılan hazırlıklar savunma harcamalarını yükseltmiştir. II. Dünya Savaşı süresince pek çok ülke açısından genel eğilim artan savaş masraflarının daha çok vergilerle karşılanmaya çalışılması olmuştur. ABD borç ve yüksek vergilerle savaşı finanse etmiş, savaşın sonunda ABD'nin vergi geliri üç kattan fazla artarak GSYİH'nin % 20'sinin üzerine çıkmıştır (Institute for Economics & Peace, 2011, s. 5). II. Dünya Savaşı'nın yarattığı mali yük, İngiltere'nin dünya tarihindeki en büyük borçlu olarak anılmasına neden olmuştur. Savaşın finansmanında Keynes'in önerilerine uygun biçimde İngiltere’de vergiler artırılmıştır. Avrupa'nın bütçe politikaları savaş sonrasında da büyük ölçüde Keynes'in politikalarından etkilenilerek düzenlenmiştir (Hughes, 1958, ss. 193-195).

1930’lu yıllarda Dünya Bunalımı sonrasında değişen ekonomik koşullar neticesinde hem gelişmiş hem de az gelişmiş ekonomilerde devlet müdahaleciliği güçlenmeye başlamıştır (Pamuk, 2020, s. 191). Türkiye’de de bu yıllarla birlikte devletin ekonomideki yeri giderek genişlemiştir. II. Dünya Savaşı ile birlikte savaşın yol açtığı iktisadi meseleler öncelikli olarak ele alınmıştır. Bu dönemde askeri harcamaların artırılması, büyük bir ordunun iâşesinin finanse edilmesi ve ithalatın daralması ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Faal nüfusun askere alınarak üretimden çekilmesi üretimde azalmaya yol açmıştır. Yurtiçi tüketimi karşılayan ithal mallarında yaşanan tedarik sorunu yaşandı.

Bu daralma ve ek harcamalar sonucunda ortaya çıkan bütçe açıkları para basımıyla giderilmeye çalışılmıştır. Arzın azalması ve parasal genişleme yıllık %50’yi aşan fiyat artışlarına yol açmıştır. Bu sorunlar Türkiye dışındaki diğer ekonomilerin de karşılaştığı benzer sorunlar olmuştur (Pamuk, 2020, ss. 199-200; Aral, 1943, s. 285). Sanayi üretimi II. Dünya Savaşı ve izleyen ilk 3 yılda (1939-1948) tamamen duraklamıştır (Kazgan, 2009, s. 74). Savaşla beraber savunma harcamalarının finansmanı yanında üretim ve ithalatın sekteye uğraması ile artan fiyatlar ve yaşanan kıtlık en önemli iktisadi sorunlar olmuştur. Bütçe imkânlarının genişletilmesi için ilk başvurulan yöntemlerden biri vergilerin artırılması olmuştur.

Türkiye’de de II. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte yükselen fiyatlar, ihtikâr, karaborsa ve yaşanan mal darlıkları hem halkı hem de yöneticileri rahatsız etmiştir. Savaş koşullarından faydalanarak haksız gelir sağlayan kesimlerin bu kazanç yolunu devam ettirememeleri ve oluşan adaletsizliğin giderilmesi hedeflenmiştir. Hem savaş kaynaklı ortaya çıkabilecek tüm bu sorunların önüne

³ TUİK 1948 yılı fiyatlarıyla düzenlenen GSYİH ve dış ticaret verileri.

geçilebilmesi hem de ekonomideki tüm kaynakların en verimli şekilde kullanımının sağlanabilmesi için yasal düzenlemelere ve yeni kurumsal yapılara ihtiyaç duyulmuştur.

Savaşın ekonomik yönetiminde önemli bir uygulama 1940 yılında Milli Korunma Kanunu'nun çıkarılması olmuştur. Sanayi Tetkik Heyeti 1939 yılında 'Müdafaa Ekonomisi' isimli bir rapor düzenlemiştir. Bu raporla birlikte 'İktisadi Müdafaa Servisi' hakkında bir çalışma da İktisat Vekâletine sunulmuştur. Milli Korunma Kanunu bu çalışmanın bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır (Tekeli ve İlkin, 2014, s. 94).

Milli Korunma Kanunu'nun uygulanabilmesi için Koordinasyon Heyeti oluşturulmuştur. Heyet Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Ziraat, Münakalat ve Ticaret vekillerinden oluşmuştur. Komisyon kararlarının temel hedefleri; tarım ve sanayide üretimi artırmak, ulaşım hizmetlerini iyileştirmek, ticaret ve mal dağıtımının düzenlenerek karaborsacılığın önüne geçmektir (Tekeli ve İlkin, 2014, ss. 107-108). Devletin aktif müdahalesini artırabilmek üzere yeni müdahale araçlarının geliştirilmesi ihtiyacı oluşmuştur. Bu bağlamda, dış ticareti denetlemek için 1941 yılında İlaş Teşkilatı ve Ticaret Ofisi, kaynak dağıtımında piyasa mekanizmasının yerine geçecek olan tayinleme sisteminin uygulanması için 1942 yılında Dağıtma Ofisi gibi yeni kurumsal mekanizmalar faaliyete geçirilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2014, s. 119; Tezel, 2005, s. 260).

Kanuna göre hükümet, savaş koşullarının gerektirdiği ölçüde, yeni görev ve yetkilere sahip olmuştur (T.C. Resmi Gazete, 26 Ocak 1940, Sayı: 4417, Kanun No:3780). Kanun ile piyasa fiyatlarının saptanması, ürünlere el konulması, zorunlu çalışma yükümlülüğü getirilebilmesi, ticaretin denetlenmesi gibi pek çok konuda Hükümete neredeyse sınırsız yetkiler tanınmıştır. Kanunla birlikte devletin ekonomiye müdahale sınırı oldukça genişlemiştir (Tezel, 2005, s. 259). Savaş ekonomisi yönetiminde geliştirilen bir kurumsal araç olarak Milli Korunma Kanunu, sağladığı olağanüstü yetki talebiyle, hükümetin ekonomi politikasını yönlendirmekte kullandığı en etkin mekanizma olmuştur (Tekeli ve İlkin, 2014, ss.96-97). Milli Korunma Kanunu savaş boyunca 6 kez değişikliğe uğramış, toplamda 72 maddesi bulunan yasanın 57 maddesi değiştirilmiştir. Bu durum yasanın uygulamadaki önemini gözler önüne sermektedir (Tekeli ve İlkin, 2014, s.107).

Devlet işletmelerinin kuruluş amaçlarına uygun şekilde toplumsal yarar sağlama konusuna verdikleri öncelik savaş döneminde de devam etmiştir (Doğangün Yasa, 2019). Yürürlükte bulunan Milli Korunma Kanunu gereğince, 1942 yılı itibariyle, devlet dairelerinin, savaş döneminde en önemli dar boğaz olan kömüre olan ihtiyaçlarının Etibank tarafından karşılanması karara bağlanmıştır (BCA, 30.10.0.0, 214.453.3).

Alınan tüm tedbirlere rağmen fiyatlar genel düzeyi 1938-1943 yılları arasında beş kat artmıştır. Enflasyondan tacirler ve dış ticaret faaliyetleri ile uğraşan kesim yarar sağlamıştır. Döviz kuru enflasyona göre ayarlanamamış ve etkin bir fiyat denetimi sağlanamadığı için düşük kur üzerinden yapılan ithalat yüksek kazanç getirmiştir. İstanbul Ticaret Odası Fiyat Endekslerine göre ithal mal fiyatlarındaki artış %380 dolaylarına erişmiştir (Tezel, 2005, s. 258).

12 Kasım 1942 yılında kabul edilen 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu, ‘servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere tesis edilen bir mükellefiyet’ olarak tanımlanmıştır. Verginin tahakkuk ettirilmesi sürecinde karar mercii olan Komisyonlara itiraz hakkı tanınmamıştır. Tahakkuk ettirilen vergiyi ödeyemeyen 55 yaş altı mükellefler çalışma mecburiyetine tabi tutulmuştur (T.C. Resmi Gazete, 12.11.1942, Sayı: 5255). Varlık vergisi ile savaş ve ihtikâr nedeniyle haksız kazanç elde eden ve yürürlükte bulunan kanunlarla vergilendirilemeyen kazançlar hedef alınmıştır. Özellikle azınlık kesimlerin bu durumdan yarar sağladıkları ifade edilmiştir. Varlık Vergisi savaş koşullarında piyasada ortaya çıkan spekülatif yüksek kazançlara yönelik olağanüstü bir vergi olarak uygulanmıştır (Tezel, 2005, s. 262, Kazgan, 2009, s. 57; Tekeli ve İlkin, 2014, ss. 42-43; Pamuk, 2020, s.201).

1943 yılında Alman basında çıkan bir yazıda Varlık Vergisi örnek alınacak bir karar olarak değerlendirilmektedir. Yazıda vergi uygulamasının isabetli bir karar olduğu, tarihsel olarak değerlendirildiğinde, Osmanlı borçlarının Osmanlı alacağına dönüştüğü ifade edilmektedir (BCA, 540; 44564-213979-4). İngiliz ticaret odası tarafından kaleme alınan yazıda, varlık vergisi sermaye üzerine konulan ağır bir vergi olduğu yönünde eleştirilmekte, piyasa işleyişini bozucu etkisi vurgulanmakta ve İngiliz ihracatçıları temkinli olmaları gerektiği konusunda uyarılmaktadır (BCA, 30.10.0.0; 85.560.19). 1943 yılında Alman basında çıkan farklı bir yazıda ise özellikle yabancı firmaların vergiden çok ağır biçimde etkilendikleri belirtilmektedir (BCA, 501; 31963-130406-23).

Varlık vergisi ile 114.000 vergi mükellefinden 315 milyon TL tahsil edilmiş, vergi 15 Mart 1944 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Tahsil edilen meblağ 1943 yılı devlet harcamalarının % 38’ini, Milli Gelirin ise %3,5’ini teşkil etmiştir. 4305 sayılı kanunun içeriğinde detaylandırılmamakla birlikte, toplam vergi hasılatının yarısından fazlası azınlıklar tarafından ödenmiştir (Boratav, 2007, s.85).

Varlık vergisinin uygulanmasını takiben 1944 yılında Toprak Mahsulleri Vergisi kabul edilmiştir. Bu vergi ile Varlık Vergisinin dışında tutulmuş olan kırsal bölgelerde yaşayan kesimin tarımsal kazançlarından gelir sağlanması amaçlanmıştır. Vergi küçük üreticinin üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur (Boratav, 2007, ss. 85-86). Vergiye konu olan ürünün toplanması, stoklanması ve paraya çevrilmesi görevini Toprak Mahsulleri Ofisi üstlenmiştir. Ofis aynı zamanda tahıl piyasasındaki fiyat politikasını da uygulamakla yükümlüydü.

Uygulanan politikalarla birlikte savaş dönemine rağmen 1930'lu yıllara oranla tahılların iç ticaret hadlerinde iyileşme sağlandı (Tezel, 2005, ss. 406-407). Tarımsal üretimden yaklaşık olarak %10 alınmasını öngören vergi ile toplanan hasılat, 1943-1946 arasında bütçe gelirlerinin %5-7'sini teşkil etmiştir (Tezel, 2005, s. 440).

Milli Korunma Kanunu çerçevesinde 31 Mayıs 1940 tarihinde Fiyat Murakabe Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2; 91-53-8). Komisyon, Ticaret Vekâletince tayin edilecek eşya ve maddelerin mahallî toptan ve perakende satış fiyatlarını belirlemek ve fiyatlara uyulup uyulmadığı hususunda piyasayı denetlemek görevini üstlenmiştir (TC Resmi Gazete, 8 Haziran 1940, Sayı: 4530). Savaş dönemi kurulan Fiyat Murakabe ve İaşe Teşkilatlarının görevleri belediyelere devredilerek, ilgili kurumlar 1942 yılında kaldırılmıştır (BCA, 30-18-1-2; 99-64-17). Ticaret ofisi 1950 yılında tasfiye edilmiştir (BCA, 30.18.1.2; 123.52.5).

Milli Korunma Kanunu kapsamında savaş döneminde iaşenin sağlanabilmesi için oluşturulan önemli bir kurumsal mekanizma 1938 yılında Toprak mahsulleri ofisinin kurulması olmuştur. Savaşın yaklaştığı dönemde kurulan kurum, savaşa hazırlık sürecinde buğdayın depolanması ve savaş sırasında oluşabilecek fiyat dalgalanmalarının önlenmesi amacını taşımıştır. Farklı bir uygulama zirai kombinalara ve devlet ziraat işletmelerine kaynak aktarılmasıdır. Milli Korunma Kanunu kapsamında zirai kombinalarda üretim yapılması kararı alınmış, 1942 yılında büyük ölçekli üretime başlanmıştır. Hububat üretiminde sağlanan başarı sonrasında 1943 yılında Milli Korunma Kanunu'na dayanarak, Ziraat Vekâletine devlet çiftlikleri kurma görevi verilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2014, ss. 240-242).

Savaş döneminde görev alan iki farklı Başbakan Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu farklı politikalar izlemiştir. Refik Saydam fiyat denetimi ve tarımsal ürünlere el koyma gibi daha katı bir müdahale anlayışını temsil eden uygulamalarda bulunmuştur. 1940 yılında kabul edilen Milli Korunma Kanunu bu anlayışı temsil etmiştir. 1942 yılında başbakan olan Saraçoğlu ise iç piyasaya yönelik müdahale araçlarını azaltma yoluna gitmiştir. Saraçoğlu Hükümeti devletin etkinliğini sağlayan kurumsal mekanizmayı çözerek piyasa mekanizmasını etkin kılmayı hedeflemiş olsa da, fiyat artışlarının önüne geçemeyerek yeni uygulamalara başvurmak zorunda kalmıştır. Kasım 1942'de bu Hükümet tarafından yürürlüğe konulan Varlık vergisi bu uygulamalardan biri olmuştur (Boratav, 2007, s. 83; Tekeli ve İlkin, 2014, ss. 133; Pamuk, 2020, s. 200).

II. Dünya Savaşı sanayileşme amacına dönük hazırlanan 1938 Programının önemli oranda aksamasına sebep olmuştur. Ancak devletin sanayi sektörünü geliştirmekle ilgili uygulamaları savaş boyunca sürmüştür. Ekonomi Bakanlığı'na bağlı Sanayi Tetkik Heyeti bu uygulamaların kurumsal çatısını teşkil etmiştir. 1944-1945 yıllarında, savaş sonrası uygulanacak yatırım programlarını ve iktisat

politikalarını oluşturma amacı taşıyan çalışmalar hükümet çevrelerinde görüşülmüştür (Tezel, 2005, s. 313). Sanayi Tetkik Heyetinin çalışmaları savaş ekonomisi içerisinde sanayileşme hedefinin süreklilik gösterdiğini ifade etmektedir.

4. II. Dünya Savaşı Sürecinde Hazırlanan Raporlar

II. Dünya Savaşı'na hazırlık sürecinde kurumsal yapılanma çerçevesinde çeşitli raporlar hazırlanmıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi üzerinden ulaşılan bu belgelerin ilki, 1939 yılında Başvekâlet Hususi Kalem Müdürlüğü tarafından hazırlanan '2.Dünya Savaşı münasebetiyle memlekette alınacak tedbirlerle İlgili Kararlar' isimli rapordur. İkinci rapor 1942 yılında Harp Ekonomisi bürosu Şefi Necdet Alkim tarafından hazırlanarak Ticaret Vekâletine sunulan 'Harp Ekonomisi Dairesi Teşkilat ve Vazifeleri' isimli rapordur. İncelenen bir diğer rapor, 1944 yılında seçili milletvekilleri tarafından hazırlanarak Başvekâlete sunulan 'Yurdumuzda Harp Ekonomisi Ne Suretle Tatbik Edilmelidir?' isimli rapor olmuştur. Çalışmada son olarak diplomatik arşiv kayıtlarında yer alan savaş ekonomisi konusundaki rapor ve belgeler incelenmiştir.

4.1. 'II. Dünya Savaşı Münasebetiyle Memlekette Alınacak Tedbirlerle İlgili Kararlar' İsimli Rapor

1939 yılında II. Dünya Savaşı nedeniyle alınacak tedbirlerin yer aldığı bir rapor düzenlemiştir. Raporda ilk olarak askerlik konusuna değinilmektedir. Askerlik mükellefiyeti kanunu uyarınca bazı kişilerin silahlıya çağırılmış olduğu, hassasiyetleri sebebiyle her an çağırılabilirliği düşüncesinde olan bazı kişilerin ise işlerini bıraktığı belirtilmektedir. Bu kişilerin yurt müdafaası adına takdirle karşılandıkları ancak imar ve ticari faaliyetlerin zarar görmemesi adına işlerine devam etmeleri gerektiği ifade edilmektedir (BCA, 30.1.0.0, 34.204.1: 3)

Raporda özellikle yükselen gıda fiyatlarına dikkat çekilmektedir. Bu konuda tedbir alınabilmesi adına inceleme yapılması gerektiği belirtilmektedir. Gıda sıkıntısına yer bırakmayacak şekilde 1 yıl yeterli gıda stoku olmakla birlikte, ileride oluşabilecek gıda sıkıntısı için tedbir alınması gerekli görülmektedir. Bu hususta gıda stoku, ihtikâr, toptancılık yapmak suretiyle fiyatların yükselmesine yol açacak uygulamaların önüne geçilecektir. Gerekirse bu suçu işlediği tespit edilen ticari işletmelere el konulacağı vurgulanmaktadır (BCA, 30.1.0.0, 34.204.1: 6).

Konuyla ilgili yalnızca ticari işletmeler değil bireyler de uyarılmaktadır. Lüzumsuz yere bireysel tedbirler almanın fayda yerine zarar getirebileceği hem ihtikâra hem de gıda bozulmalarına yol açacağı uyarısı yapılmaktadır. Gıda maddelerine dönük tedbirler arasında ihraç yasağı da bulunmaktadır. Ayrıca üretim nakliye gibi aşamalarında eleman eksikliğinden kaynaklı bir sorun da görülmemektedir. Raporda tarımsal üreticiler de alınması gereken tedbirler konusunda uyarılmaktadır. Kış ekimini fazlaştırmak adına gerekli olduğunda nadasa bırakmak ve farklı ürünlerin ekilmesi tavsiyesi verilmektedir. Bu konunun vatan menfaatleri bakımından oldukça önemli olduğu da hatırlatılmaktadır (BCA, 30.1.0.0, 34.204.1: 6).

Resmi kurumların bu konuda köy halkını bilinçlendirmesi konusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Tarımsal ürün fazlalığının olması, savaşın yol açtığı belirsiz koşullar nedeniyle ayrıca önemli görülmektedir. Tarımsal mahsul fazlalığının sağlanması adına ilgili devlet kurumlarının her türlü yardımı yapacağı bilgisi verilmektedir. Raporunda yerli malı kullanımını konusunda da tavsiye verilmektedir. Üretim şartlarının I. Dünya Savaşı sürecinden farklı olduğu, pek çok gıda malının yurtiçinde üretilebildiği vurgulanmakta, yerli malların kullanılması gerektiği hatırlatılmaktadır. Halk işesi için endişeye gerek olmadığı belirtilmektedir (BCA, 30.1.0.0, 34.204.1: 7).

4.2. 1942 yılı ‘Harp Ekonomisi Dairesi Teşkilat ve Vazifeleri’ İsimli Rapor

1942 yılında Ticaret Vekâleti içerisinde Harp Ekonomisi Bürosu kurulmuştur. Harp Ekonomisi Bürosu şefliğine Berlin Büyükelçiliği Ticaret Ataşesi Necdet Alkim atanmıştır (BCA, 501, 32213-128596-2). Harp ekonomisi teşkilatının kurulması ve teşkilatlanmasıyla ilgili detaylı bir rapor hazırlanmıştır. Raporun içeriğine bakıldığında savaş ekonomisinin yönetiminde tarihsel sürece önem verildiği anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı’ndan sonraki süreçte gelişen uluslararası ekonomik ilişkiler irdelenmektedir. 2.Dünya Savaşı sürecinde de hem savaşa katılan hem de katılmayan ülkelerdeki savaş ekonomisi koşulları raporda incelenmiştir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8). Rapor Harp Ekonomisi bürosu Şefi Necdet Alkim tarafından ‘Harp Ekonomisi Dairesi Teşkilat ve Vezâifine Dair’ ismiyle Ticaret Vekâletine sunulmuştur.

Raporunda savaş ekonomisinin, bir milletin ekonomik varlığının durumuna dayanmakta olduğu, milli ekonominin bütün araçlarından istifade edilebileceği ifade edilmektedir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8). Bir ulusun tüm iktisadi teşekkülleri ile iktisadi kaynaklarının savaşın gereklerine göre düzenlenmesi gerektiği, ulusun refahının sağlanması ve askeri zaferin başlıca hedef olduğu anlatılmaktadır. Savaş boyunca milli ekonomi savaşın yıkıcı etkilerinden korunmaya çalışılmalıdır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8)

I. Dünya Savaşı sonrasında genel olarak ithalat kısıtlaması başta olmak üzere döviz artırımına dönük önlemler alındığı, turizm seyahatlerinin kısıtlandığı, milli sanayinin korunduğu bilgisi yer almaktadır. Uluslararası anlamda alınan tüm bu önlemlerin iktisadi buhranlara yol açtığı ifade edilmektedir. 1929 krizinin etkileri devam ederken. Dünya Savaşının patlak vermesi ise ekonomik sorunların derinleşmesine yol açmış, iktisadi anlamda mahrumiyet artmıştır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8). Sonuç olarak sanayi, ticaret, ulaştırma ve finansal kurumlar harp ekonomisine hizmet edecek şekilde dönüştürülmüştür. Hemen hemen tüm devletlerin bu süreci yönetecek kurumlar oluşturduğu görülmektedir.

1. ve II. Dünya Savaşları sırasında İsviçre ve Almanya tarafından uygulanan politikalar rapor içerisinde detaylı biçimde irdelenmektedir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8). İsviçre tarafsız, Almanya ise savaşa katılan bir ülke modeli olarak

seçilmiştir. Almanya ile ilgili hazırlanan kısımda, savaş sırasında Almanya’da belirli sınıai ürünlerin üretim ve dağıtım sürecindeki denetimini üstlenen devlet kuruluşu olan ‘Reichstelle’ isimli kurumlar incelenmektedir. Dünya Savaşı öncesi kurulan ve savaş sırasında yetkileri genişletilen bu kurumlar, lastik, kauçuk gibi sınıai ürünlerde üretimi, hammadde teminini, ürünlerin kullanım alanlarını, ithalat ve ihracatı denetleyen bir yönetim örgütü olmuşlardır. Bu kurumlar sektöre personel temin etmiş, üretim sürecinde kullanılmak üzere kömür vb. ürünleri tedarik etmiş, ihtiyaç duyulduğunda fabrikalar arası üretim araçlarının taşımacılığını yapmıştır (Office Of Publication Board, 1946, ss. 79-80). Dolayısıyla bu kurum savaş sürecinde belirli üretim alanlarında stratejik öneme sahip bir oluşumdur.

Almanya’da savaş süresince iaşenin nasıl sağlandığı ve uygulanan müdahale araçları da raporda detaylandırılmıştır. Tayinlama ve fiyat denetimi gibi uygulamalar Almanya’nın başlıca kullandığı uygulamalar olmuştur. İsviçre’de de benzer şekilde fiyat denetimi ve tayinlama uygulanmıştır. Ayrıca harp ekonomisini yönetecek bir teşkilat da faaliyete geçirilmiştir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8). Türkiye’de kurulan harp ekonomisi teşkilatı da bu kurumun bir benzeri olarak görünmektedir. Ayrıca fiyatların denetime tabi tutulması ve tayinlama gibi uygulamalar da Türkiye’de savaş ekonomisi sürecinde uygulanan politiklardır.

Raporda İsviçre ile ilgili kısmın oldukça detaylı hazırlandığı görülmektedir. İsviçre’de oluşturulan Harp ekonomisi teşkilatı önderliğinde savaş ekonomisi yönetilmeye çalışılmıştır. Kurumun fiyatları denetlediği, malların öncelikli kurumlar tarafından temin edilmesi, halkın ve ordunun öncelikli ihtiyaçlarının karşılanması, kapanan yolların açılması gibi pek çok görevi yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Savaşa katılmayan bir ülke olarak İsviçre, savaş ekonomisiyle ilgili çok fazla tedbir aldığından önemli bir örneği teşkil etmektedir. İsviçre’nin Harp teşkilatı kurumu yanında 350 adet yasal düzenlemeyi yürürlüğe koyduğu anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeler arasında hammadde tedariki, fiyat denetimi, üretimin artırılmasına dönük pek çok önlem de bulunmaktadır. Kurulan teşkilatın etkin çalışmalarının, İsviçre’nin bu süreci en iyi şekilde yöneten ülkelerden biri olmasını sağladığı ifade edilmektedir. İsviçre’de ayrıca savaş şartlarından zarar gören dış ticareti düzenlemek için Harp ekonomisi sındıkları kurulmuştur (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 6-8).

Raporda Almanya’ya ilişkin bölümün de İsviçre’ye benzer şekilde oldukça detaylı hazırlandığı görülmektedir. Rapora göre Alman ekonomisi ile ilgili söylenilebilecek en temel özellik, ekonominin savaş ekonomisi üzerinden temellenmesidir. Almanya’da yöneticiler iktisadi politikaların belirlenmesinde harp ekonomisi doktrinlerinden ilham almıştır. İktisadi kaynakların kullanımı, üretim süreci, nakliye gibi iktisadi hayata içkin tüm unsurlar savaş ekonomisi ilkelerine göre düzenlenmiştir. Denetim bu sürecin en önemli fonksiyonunu teşkil

etmektedir. Bu işlevi yerine getirebilmek için kurumsal olarak yapılanma yoluna giden Almanya, Reichsteller isimli teşekküllerle üretim sürecindeki her aşamayı denetlemiştir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 16). Bu kurumların faaliyette bulunduğu sektöre göre isim aldığı ve farklı görevler üstlenebildiği görülmektedir.

Raporda kurumlar ve yasal düzenlemeler gibi savaş ekonomisine dönük tüm uygulamaların II. Dünya Savaşı öncesi zaten başlatıldığı ifade edilmektedir. Hammadde tedariki, kaynakların hangi sektörlerde kullanılacağı, ithalat ve ihracat izinleri ve tüm fiyatlama bu kurumlar tarafından sıkı bir şekilde denetlenmiştir. Hazırlanan raporda Alman endüstrisinin işleyişi de farklı sektörler bazında detaylı biçimde incelenmiştir. Alman sisteminden hayranlıkla bahsedildiği görülmektedir. Ancak sahip olunan tüm bu kontrol mekanizmasına rağmen Almanya'da da karaborsa görülmüştür. Almanya'nın bu soruna tepkisi yapan kişilere ağır cezalar vermesi olmuştur. Almanya'da 1936 yılı itibariyle fiyat komiserliği uygulaması başlatılarak, fiyat tespit ve kontrolü yapılmıştır. Stokçuluğun ve karaborsanın önüne geçilmeye çalışılmıştır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 32). Fiyat komiserliği Almanya'da fiyat denetimi konusunda en yüksek yetkili devlet makamını teşkil etmiştir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 39). Bu yetkili organa Fiyat Tetkik Daireleri eşlik etmiştir. Almanya'da 1939 yılında elde edilen tüm zirai üretime devlet tarafından el konulmuştur (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 43).

I. Dünya Savaşı sürecinde kurulmaya başlanan harp ekonomisi teşkilatları, II. Dünya Savaşı süresince de hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde oluşturulmuş ve hizmet vermiştir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8). Bu durum savaş ekonomisi uygulamalarının kurumsal düzeyde ele alındığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu uygulamanın tarihsel olarak süreklilik arz edecek şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır.

Harp Dairesi tarafından hazırlanan raporda Rasyonman sisteminin faydalarına değinilmektedir. Sistemin hemen tüm Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olduğu, dolayısıyla Türkiye'de de hemen uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Harp teşkilatının kurulması ve teşkilatın icap ettirdiği Rasyonman sisteminin devlet hazinesine büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Teşkilat planlı, disiplinli ve bilinçli bir milli ekonominin teminini sağlayacaktır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 46). Harp dairesi teşkilatının kurulması aşamasında İsviçre'nin tarafsız oluşu ve iktisadi şartlarının Türkiye'ye daha uygun olması nedeniyle İsviçre Harp ekonomisi mevzuatının örnek alınmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 48).

Yapılan tüm değerlendirmelerden hareketle Harp Dairesi'nin nasıl teşkilatlanacağı detaylı biçimde belirtilmiştir. Buna göre teşkilatın sekiz seksiyondan meydana geleceği kararlaştırılmıştır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 49). Bu seksiyonlar:

1. Zirai maddeler ve İlaşe

- 2.Sanayi ve Mamulleri
3. Münakalat
4. Ticaret
5. Fiyat Tetkik ve Murakabe
6. Mübayaat ve Satışlar
- 7.İçtimai Yardım
8. Mali Politika olarak biçimlendirilmiştir.

Bu seksiyonların da kendi aralarında şubelere ayrılması ve ihtiyaçları dâhilinde eleman sağlanması planlanmıştır. Milli ekonomiyi koordine etmek üzere ve alınan tedbirlerin uyum içerisinde uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla bir istişare komitesi kurulmuştur. Bahsedilen seksiyon şefleri dışında komitede; Dış Ticaret Dairesi Reisi, İç Ticaret Umum Müdürü, Sanayi, Ziraat ve Maadin Umum Müdürleri, İstatistik Umum Müdürü, Ziraat Bankası Murahhası, Etibank ve Sümerbank Murahhası, Toprak Mahsulleri Ofisi Müdürü gibi üst düzey yetkililer de eşlik edecektir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 49).

İlk seksiyon olan Zirai Maddeler ve İlaşe Seksiyonunun temel görevi, halkın ve ordunun gıda ihtiyaçlarını tespit etmek olarak planlanmıştır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 49). Sanayi ve Mamulleri Seksiyonunun temel görevi, halkın ve ordunun günlük ve zaruri ihtiyaçlarını temin açısından milli sanayinin durumunu, faaliyetini, imal kudretini, üretimini ve hammadde ihtiyaçlarını kontrol etmektir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 51). Münakalat Seksiyonu halk ve ordunun ihtiyacı olan gıda maddeleri, levazım ve teçhizatının, milli sanayide kullanılacak mamul ve yarı mamul maddelerin nakliyatının kontrol ve murakabesini üstlenmiştir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 54). Ticaret Politikası Seksiyonu, yabancı ülkelerin harp ekonomisi yönetiminde uyguladıkları ticari ilkeleri araştırmakla görevli kılınmıştır. Ülkeler arasında imzalanan ticari anlaşmaları incelemesi, halk ve ordunun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak ithalat ve ihracatı denetlemesi öngörülmüştür. Fiyat Tetkik ve Murakabe Seksiyonu, mal ve hizmet fiyatlarının belirli bir seviyede kalmasını sağlamakla görevli kılınmıştır. Fiyatlama yoluyla şahsi menfaat sağlayanları tespit edecek ve bu konudaki hükümleri uygulayacaktır. İthal malların fiyatlarını da uluslararası piyasaları araştırarak denetime tabi tutması gerekmektedir. Fiyat pahalılığını engelleyecek tüm imkânları kullanacaktır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 56-59). İçtimai Yardım Seksiyonu, milli ekonominin en önemli kaynağının milletin kendisi olduğu bilinciyle nüfusun artmasını sağlayacak politikalara önem verecektir. Bu konuyla ilgili farklı ülkelerin politikalarını araştırarak nüfusun artmasına yönelik tedbirleri alacaktır. İktisadi mıntıkalarındaki işçilerin sosyal ve sıhhi vaziyetini ve

işçi hareketlerini denetleyecektir. İşçi verimliliğinin yükseltilmesi için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Diğer ülkelerde de tetkik edilen işçi mükellefiyetinin uygulanışını araştıracaktır. Mali Politika Seksiyonu, milli ekonominin inkişafı bakımından mali politikaya verilmesi gereken istikamet ve veçheyi analiz edecektir. Özellikle TL'nin istikrarının sağlanması hususu önem taşımaktadır. Bu konuda gerekli tedbirleri alınacak, MB tarafından arz olunan para miktarı, uygulanan kredi ve faiz politikaları kontrol edilecektir. Tüm bu fonksiyonlarıyla para politikası yönetiminde MB gibi çalışmasının öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca yabancı ülkelerin para ve maliye politikalarını denetlemesi ve iktisadi ilişkiler üzerindeki olası etkilerini tahlil etmesi, gereken önlemleri alması beklenmektedir. Ayrıca harp sırasında ve sonrasında yabancı memleketlerce alınan mali tedbirleri araştırması öngörülmektedir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 61-64).

Raporda harp ekonomisi sındıklarının da görevleri detaylandırılmıştır. İthalat ve ihracat faaliyetlerini yürüten firmaların ilgili sındıklara kaydolması gerektiği belirtilmiştir. Bu sındıkların milli ticari politikayı uygulayan iktisadi teşekküller olduğu, vilayet ve kazalarda depo ve bayilerinin olacağı belirtilmiştir. İthalata ve ihracata konu olan tüm ürünler bu teşkilatın denetimi altında olacaktır. Teşkilatın izni olmadan ithalat ve ihracat yapılması mümkün olmayacaktır. İthalat ve ihracat sındıkası dışında bir de nakliyat sındıkası bulunmaktadır. Türkiye sınırları içinde bir yerden farklı bir yere nakliyat yapacak tüm firmalar bu sındıkaya kaydolacaktır. Nakliye vasıtalarının kullanımında halk ve ordunun ihtiyaçları öncelikli kılınmıştır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8).

Harp ekonomisi dairesi vilayetler bazında Ticaret Müdürlükleri olarak teşkilatlanacak ve tüm görevler merkezden verilecek direktiflere uyularak yerine getirilecektir. Bu süreçte mahalli belediyeler, sanayi odaları ve esnaf birlikleri de harp ekonomisi sındıklarıyla işbirliği içinde olacaktır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 67). Bu uygulama merkezden yönetilen ama merkezizetçiliği güçlü kılabilme adına mahalli idarelere ayrılmış bir yapıyı temsil etmektedir.

Raporda alınması gereken en öncelikli tedbirlerin başında halk ve ordunun ihtiyaçlarının tespiti yer almıştır. Bu süreçte fiyat denetimi en önemli husus olmuştur. Şahsi menfaat sağlamaya çalışan karaborsa ve vurgunculuk spekülasyon gibi faaliyetlerde bulunan kişilerin tespiti ve önlenmesi öncelikli hususların başında yer almaktadır. TL'nin istikrarını sağlayacak tedbirler ve enflasyonla mücadele konusu öne çıkmaktadır (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 69).

Raporda savaş öncesinde de uygulanan müdahaleci ekonomik düzenin uygulanmaya devam etmesinin faydalı olacağı anlatılmaktadır. Milli endüstriye devlet tarafından yön vermek, savaş şartlarında daha fazla zorluk yaşayan bireysel teşebbüslerin yapamayacağı iktisadi alanlara yönelmek önem taşımaktadır. Milli ekonomiyi savaşın zaruri ihtiyaçları çerçevesinde organize edebilmek zirai, sınai

ve maden üretimini artırmak ve enflasyonu engellemek için devlet otoritesi seferber edilmelidir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 48).

Raporun sonunda Harp Ekonomisi Bürosu Şefi Necdet Alkin tarafından yapılan değerlendirmede, milli ekonomide hakiki bir koordinasyon sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Alkin, iktisadi ve mali meselelerin çözümünde milli menfaatlerin korunmasının esas olduğunu, bunu sağlamanın yolunun merkezi denetimden geçtiğini belirtmektedir (BCA, 490-1-0-0, 578-2300-8: 70).

4.3. 1944 Yılı ‘Yurdumuzda Harp Ekonomisi Ne Suretle Tatbik Edilmelidir?’ İsimli Rapor

1944 yılında II. Dünya Savaşının yol açtığı olağanüstü durumun devam etmesi halinde, savaş ekonomisinin nasıl sürdürüleceği hakkında bir rapor düzenlenmiştir. Düzenlenen rapor dâhilinde bir kararname hazırlanmıştır. Konuyla ilgili meclis üyelerinden oluşan komite 20.01.1944 tarihinde raporu sunmuştur. Raporu müzakere eden heyet ise aldığı kararları 27.04.1944 tarihinde açıklamıştır. Kararların özellikle iktisadi konular üzerinden alındığı anlaşılmaktadır. Raporda savaşa dair olumsuz etkilerin özellikle ekonomi alanında belirginleştiği vurgulanmaktadır. Bu duruma bağlı olarak fiyatlarda büyük yükseliş görülmüştür. Enflasyonun halk üzerindeki etkisi derinden hissedilmektedir. Halkın bir kısmı darboğazla karşı karşıya kalmış, bir kısmı ise yüksek gelir sağlamıştır. Bu gelir farkı halkın manevi bağlarına zarar verebilecek düzeydedir. Bu konuyla ilgili olarak iktisadi tedbirler alınması gerekliliği ifade edilmiştir. Üretim seferberliği bu husustaki başlıca tedbir olacaktır. Sınai ve zirai üretim araçlarının fazlalaştırılması, nakil vasıtalarının çoğaltılması, zaruri ihtiyaç maddelerinin tüketiminin kısıtlanması, fiyat denetimi yapılması öncelik verilen tedbirler arasında gelmektedir (BCA, 30.10.0.0, 133.959.11: 3-5).

Tedbir alınmasına rağmen yapılan ihtikâr sebebiyle oluşan fiyat artışları ile ilgili olarak ani ve şiddetli tedbirler almak, suiistimallere sebep olabilecektir. Devlete ait satışların denetimi, devletin mali yükünü azaltmak üzere adil olacak şekilde düzenlenecek vergilendirme sisteminin temini, ihtiyaç sahiplerine sosyal yardımların yapılması ve geçimlerinin temin edilmesi gibi konular raporda öne çıkan hususlardır (BCA, 30.10.0.0, 133.959.11: 5-6).

Raporda savaş ekonomisi kavramının tanımı yapılmıştır. Savaş ekonomisi memleketin iktisadi durumunu harp halindeki dünyanın gerektirdiği şekilde düzenlemek olarak tarif edilmiştir. Türkiye iktisadi açıdan gelişmekte olan bir ülke olduğundan savaş karşısında alacağı vaziyet gelişmiş ekonomilerden farklı olmalıdır. Bu sorun özellikle üretim konusunda belirginleşmektedir. Üretim olanaklarının talebi karşılayacak düzeyde olması ve harp koşullarının yaratabileceği üretim noksanlığını kapatacak şekilde üretim fazlası sağlanması gerekli görülmektedir. Tüketim hacminin dar ve elastikiyetinin düşük olması sebebiyle üretimle ilgili tedbirlere öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu konu üretim seferberliği şeklinde ele alınacak kadar önemlidir. Bu konuda mütalaa edilen tedbirlerin başında iş kuvvetinin artmasının sağlanması gelmektedir. Bunun yapılabilmesi için iş mükellefiyetinin uygulanması gerekliliği vurgulanmaktadır. Çalışan kesimin uygun işlere yönlendirilmesi, çalışmayan kişilerin ihtiyaç olan alanlara yönlendirilerek iş kuvvetinin artmasının sağlanması hedeflenmiştir. Çalışanlara gerekli eğitimlerin verilmesi, bunu sağlayacak eğitim kurumlarının temini önemli görülmektedir (BCA, 30.10.0.0, 133.959.11: 7-8)

Raporda zirai üretimin artırılması için zirai üreticilerin kullanmadıkları zirai üretim araçlarını ihtiyacı olanlara vermek suretiyle hasılabileceği öngörülmektedir. Bu anlamda pulluk imal ve ithalinde çok yok kat edildiği belirtilmektedir. Raporda sınai üretim yapan tüm fabrika atölye vb. birimleri bir merkeze bağlamak ve hammadde temini, satış gibi işlemlerin kontrol altına alınmasının sağlanması öngörülmüştür (BCA, 30.10.0.0, 133.959.11: 9-10).

Raporda savaşlarda silah kadar önemli farklı bir konunun yol yapımı ve nakil vasıtaları olduğu vurgulanmıştır. Fiyat kontrolü merkezi olarak yürütülmeli, üretim açısından önemli bölgelere merkeze bağlı kontrol birimleri oluşturulması tavsiyesi verilmektedir. Harp ekonomisini idare edebilecek uzmanlığa sahip teşkilatlanma da önemlidir. Bunu sağlayacak bir kurumsallaşmanın sağlanması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca raporda yer verilen tüm hususların yerine getirilmesi için Milli Korunma Kanununun tadili icap etmektedir (BCA, 30.10.0.0, 133.959.11: 10-11)

4.4. Diplomatik Arşiv Raporları

Savaş ekonomisi ile ilgili olarak Türk diplomatik arşivinde çok sayıda yabancı rapor olduğu görülmektedir. Brezilya, Arjantin, Almanya, İsveç, İsviçre, Norveç, İtalya gibi pek çok ülkeyi konu alan bu raporlarda II. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan iktisadi sorunlar ve bu sorunların ele alınış biçimleri ve çözüm yöntemleri irdelenmektedir. Raporlar savaşa katılan ülkelerle ilgili olarak hazırlandığı gibi, savaşa katılmayan ülkeler için de hazırlanmıştır. Raporlar dışında, konuyla ilgili dış basında yer alan haberlerin de çeviri yapılarak incelendiği görülmektedir.

1939 yılında savaşın Arjantin ekonomisi üzerindeki etkileri ile Türkiye-Arjantin ticari ilişkilerini konu alan bir rapor hazırlanmıştır (TDA, 503; 2608-17014- 1). Raporda Arjantin ve Türkiye arasındaki ticaretin savaşın başlamasıyla birlikte önemli düzeyde azaldığı, dolayısıyla ticari ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği bilgisine yer verilmiştir (TDA, 503; 2608-17014- 3). 1940 yılında İtalya da savaş döneminde yaşanan gıda kıtlığına ilişkin bilgilendirme içeren rapor düzenlenmiştir (TDA, 541; 44146-207556-343). Aynı yıl İtalya da savaş ve ekonomi başlığı taşıyan bir gazete haberi Dışişlerine gönderilmiştir (TDA, 541, 44232-210797-14). 1942 yılında Almanya ve İtalya'nın II. Dünya Savaşı sürecindeki iktisadi işbirliğini konu alan makalenin Fransızca tercümesi

yayınlanmıştır. Makalede iki ülke arasındaki ticari mübadelenin aksamadan sürdürülebilmesi için alınacak önlemler açıklanmaktadır (TDA, 501, 32016-125983-3). Norveç'in savaş dönemindeki ekonomik ve ticari durumunu konu alan bir rapor da 1947 yılında Oslo Elçiliği tarafından Dış İşlerine sunulmuştur (TDA, 561, 222919-216675-5).

Savaş sonrası süreçte 1950 yılında Ticaret Müşavirliği tarafından İngiltere'nin savaş ekonomisinin yönetimi için alınan tedbirler incelenerek bir rapor hazırlanmıştır. 'İngiltere'de harp ekonomisi için alınan tedbirler' isimli raporda, savaş ekonomisi şartlarının sürdüğü, savaş döneminde başlayan kontrol mekanizmasının halen uygulandığı ifade edilmektedir. Kaynakların kullanımı açısından savunma sanayi ile diğer sınıai malların üretimleri arasında bir rekabet bulunmaktadır. Bu rekabet sermaye açısından olduğu gibi emek faktörü açısından da vardır. Bu hususta İngiltere'de savunma sanayine yeterli kaynak aktarımı konusunda öncelik verilmiştir. Savunma harcamalarının nasıl finanse edileceği de aktarılmaktadır (TDA, 534, 37458-150586-5). Konuyla ilgili ilave raporda savunma harcamalarında artış yapılacağı ve savunma sanayinin geliştirileceği bilgisi yer almaktadır. Bu harcamayı finanse edebilmek için Amerikan yardımlarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (TDA, 534, 37458-150586-6).

Savaş sonrasında hazırlanan raporların varlığı, savaşa ilişkin iktisadi tedbirlerin savaş sonrası süreçte de hem Avrupa hem Türkiye'de sürdüğünü göstermektedir. Savaş ortamının üretim, yatırım ve dış ekonomik ilişkilerin sürdürülebilirliği üzerinde yarattığı tedirginliğin, yöneticileri bu konuda tedbirli olmaya ittiği anlaşılmaktadır.

5. Sonuç

Yakın dönem iktisat tarihinde önemli dönüm noktalarından biri II. Dünya Savaşı sürecinde ekonominin yönetimi olmuştur. Türkiye 6 yıl süren savaş boyunca tarafsızlık politikası izlemiştir. Ancak savaşın yarattığı ekonomik sonuçlar itibarıyla pek çok önlem alması gerekmiştir. Ekonominin savaş koşullarına göre idare edilmesi tarafsızlığa rağmen kurumsal bir örgütlenme biçiminde olmuştur. Bu yapılanma savaş yılları içerisinde uluslararası modeller incelenerek yapılmıştır.

Savaşın başlamasıyla birlikte hazırlık aşamasına geçilmiş, bu bağlamda çeşitli raporlar düzenlenmiştir. Raporlarda öncelikle savaş ekonomisinin tanımı ve kapsamı konusunda bilgi verildiği görülmektedir. Alınması gereken öncelikli tedbirlerin başında halk ve ordunun ihtiyaçlarının tespiti yer almıştır. Bu bağlamda üretimin devamını sağlayacak her türlü önlemin alınması öncelikli politikalar arasında ele alınmıştır. Bu süreçte fiyat denetimi ve enflasyonla mücadele en önemli hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Süreçten şahsi menfaat sağlamaya çalışarak karaborsa, vurgunculuk ve spekülatif faaliyetlerde bulunan kişilerin tespit edilmesi ve bu faaliyetlerin önlenmeye çalışılması öne

çıkan başlıca sorunlar arasında görülmektedir. TL' nin değer kaybını önleyerek istikrarını sağlayacak tedbirler de yine raporlarda ele alınan sorunlar arasındadır. Bahsi geçen sorunların raporların tümünde de ele alınmış olması oluşturulan yapının sürekliliğine yönelik somut bir kanıt niteliğindedir.

Raporların içeriğine bakıldığında, savaş ekonomilerinin yönetiminde tarihsel sürece önem verildiği anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrası sürecin ele alınması yeni bir model oluşturmak için tarihsel gelişmelere odaklanıldığına işaret etmektedir. Önem verilen başka bir husus da iktisadi anlamda bozulma gösteren uluslararası ilişkilerin tekrar yoluna koyulma çabasıdır. Savaşa katılan ve katılmayan ülkelerde II. Dünya Savaşı'nın iktisadi olarak nasıl yönetildiği hususu raporlarda detaylı biçimde irdelenmiştir. Burada uluslararası örnekler incelenerek bir model oluşturma çabası göze çarpmaktadır.

Harp Ekonomisi Dairesi'nin kuruluşu ve savaşın yönetimine ilişkin iktisadi raporların varlığı savaş ekonomisi yönetiminin kurumsal bir örgütlenme ile ele alındığını göstermektedir. Harp Ekonomisi Dairesi'nin savaş ekonomisi yönetimine ilişkin pek çok görevi bulunmaktadır. Savaş ekonomisi merkezîyetçi biçimde yönetilecek, tüm yetkiler ve bunların denetimi kurum organları tarafından yerine getirilecektir. Üretim, ticaret, fiyat denetimi gibi konularda aktif olacak kurumun aynı zamanda para politikasının yönetimini üstlenmesi ve bir Merkez Bankası gibi faaliyette bulunması öngörülmüştür. Savaş ekonomisi çerçevesinde oluşturulan kurumsal yapı Türkiye'de savaş ekonomisi uygulamalarının başlıca amacının savaştan görülebilecek iktisadi zararın asgari düzeyde tutulması olduğunu göstermektedir. Bu süreçte sanayileşme amacı süreklilik taşımış, savaş sonrası atılacak sanayi hamleleri savaş içerisinde planlanmıştır. Savaş süresince görüşmeleri devam eden Sanayi Tetkik Heyeti ve raporlarda yer alan sınai üretime yönelik tedbirler bu amacın somut örneğini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, savaş ekonomisi yönetiminin kurumsal bir çerçevede uygulandığını, bu modelin belirlenmesinde özellikle Almanya ve İsviçre örneklerinin temel alındığını işaret etmektedir. Oluşturulmaya çalışılan modelin uzun vadeli bir perspektif içinde detaylandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu husus savaş ekonomisinin yalnızca belirli iktisadi tedbirler ya da vergilendirme kapsamında ele alındığı iddiasının savunulamaz olduğunu göstermektedir. Yani yalnızca güncel sorunları çözmeye yönelik uygulamalar yerine, görülecek iktisadi zararları en az düzeye indirecek kapsamlı bir yönetim anlayışı benimsenmeye çalışılmıştır. Bu anlayış; iç politikada üretim, işe, sanayileşme ve para politikası gibi pek çok konuyu içermiş, dış politikada ise uluslararası iktisadi ilişkileri koruyacak nitelikteki önlemleri barındırmıştır. Savaş sonrası süreci de kapsayan uzun vadeli hedefleri içeren bu strateji, II. Dünya Savaşı süresince uygulanan savaş ekonomisine ait temel yönelimin, uygulanan maliye politikalarının ötesinde, geniş bir perspektiften okunması gerektiğini ifade etmektedir.

Kaynakça

- Aral, N.Z. (1943). İktisat, maliye ve istatistik; 1943-44 bütçesi mali vaziyet-nakdi vaziyet. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1(02), 275-299.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Broadberry, S. ve Harrison, M. (2020). *The economics of the second world war: seventy-five years on*. Edited by Stephen Broadberry and Mark Harrison a VoxEU.org eBook.
- Doğangün Yasa, B. (2019). Türkiye iktisat tarihinde öznel boyutları ile müdahaleciliğin gelişimi ve kurumsallaşması: Etibank örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 275-282.
- Ergun, R. (2011). Harp ekonomisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 44/ 1-4.
- Galbraith, J. K. (2001). The meaning of a war economy. *Challenge*, 44(6), 5–12.
- Gruchy, A. G. (1978). Institutional economics: Its influence and prospects. *The American Journal of Economics and Sociology*, 37(3), 271–281.
- Hobsbawm, E. (2004). *Kısa yirminci yüzyıl aşırılıklar çağı 1914-1991*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Hodgson, G. M. (1998). The approach of institutional economics. *Journal of Economic Literature*, 36(1), 166–192.
- Hughes, J. R. T. (1958). [Financing the British war effort](#). *The Journal of Economic History*, Cambridge University Press, vol. 18(2), 193-199.
- Institute for Economics & Peace. (2011). Economic consequences of war on the U.S. economy. <https://www.economicsandpeace.org/wp/> (Erişim Tarihi: 10.01.2024).
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kesternich, I., Siflinger, B., Smith, J. ve Winter, J. (2014). The effects of World War II on economic and health outcomes across Europe. *The Review of Economics and Statistics*, Vol: 96(1):103-118.
- Office Of Publication Board Department of Commerce Washington. (1946). Production and performance of German synthetic tires and other transformation items. Report no: OPB-34.

- Ohanian, L. E. (1997). The macroeconomic effects of war finance in the United States: World War II and the Korean War. *The American Economic Review*, 87(1), 23–40.
- Overy, R. (2020). *The German economy from peace to war: The Blitzkrieg economy revisited. The economics of the Second World War: Seventy-five years on*. Edited by Stephen Broadberry and Mark Harrison A VoxEU.org eBook.
- Pamuk, Ş. (2009). Changes in factor markets in the Ottoman Empire, 1500-1800. *Continuity and Change*, 24 (1). pp. 107-136.
- Pamuk, Ş. (2020). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pigou, A.C. (1988). Savaş ekonomisi. Çev. Ercan Dülgeroğlu. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 229-235.
- Studdard, K. (2004). War economies in a regional context: Overcoming the challenges of transformation, IPA Policy Report.
- T.C. Resmi Gazete, 26.01.1940, Sayı: 4417.
- T.C. Resmi Gazete, 8.06.1940, Sayı: 4530.
- T.C. Resmi Gazete, 12.11.1942, Sayı: 5255.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2014). *İktisadi politikaları ve uygulamalarıyla II. Dünya Savaşı Türkiye'si 2. Cilt*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tezel, Y.S. (2002). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Arşiv Belgeleri:

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0.0; 85.560.19
- BCA, 30.1.0.0; 34.204.1
- BCA, 490-1-0-0; 578-2300-8.
- BCA, 30.10.0.0; 133.959.11.
- BCA, 30.10.0.0; 214.453.3.
- BCA, 30-18-1-2; 91-53-8.

BCA, 30-18-1-2; 99-64-17.

BCA, 30.18.1.2; 123.52.5.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 501; 31963-130406-23.

TDA, 501; 32016-125983-3.

TDA, 501; 32213-128596-2.

TDA, 503; 2608-17014- 1.

TDA, 503; 2608-17014- 3.

TDA, 534; 37458-150586-5.

TDA, 534; 37458-150586-6.

TDA, 540; 44564-213979-4.

TDA, 541; 44146-207556-343.

TDA, 541; 44232-210797-14.

TDA, 561; 222919-216675-5.

Etik Beyanı: Yazar, bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan etmektedir. Bilimsel etik konuları ile ilgili aksi bir durumun tespiti halinde tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına ait olup, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır.

War Economy Management in Türkiye with Its Institutional Dimensions: The Example of World War II

Extended Abstract

---

1. Introduction

The World War II, which affected five continents, has come to an end, leaving the world almost in pieces. The physical and economic toll caused by the war has been so severe that it has outlived the effects of the World War I. The World War II made intensive mobilization necessary in terms of productive efforts. The decline in production opportunities during the war, the increase in military expenditures, the diversion of economic resources to areas to be used in the war, the control of inflation in the context of the shortages experienced and the fight against the black market have created significant problems of war economy management. The means of intervention used for these purposes were taxation with the control of factors of production and prices. In many countries, this process has been carried out through organizations established to operate during the war period.

2. Evaluation and Discussion

Turkey, which followed the option of maintaining its neutrality throughout the war, had to take many measures as a result of the consequences caused by the war. The policies implemented throughout the war were considered in the form of an institutional organization. The reports prepared within the framework of the war economy provide findings on the details of the institutional structure. During the preparation process for the World War II, various reports were prepared within the framework of institutional structuring. The first of these documents, obtained through the Republican Archive of the Prime Ministry, was prepared by the Directorate of Prime Ministry Special Pen in 1939. It is a report entitled 'Decisions on measures to be taken in the country on the occasion of World War II. The second report is the report entitled 'Organization and Duties of the War Economy Department', which was prepared by Necdet Alkim, the Chief of the War Economics bureau, and submitted to the Trade Representative in 1942. Another report that was examined was prepared by the elected deputies in 1944 and submitted to the Prime Minister 'How Should the War Economy be Implemented in our country?' there has been a report named. Finally, the study examined the reports and documents on the war economy contained in the diplomatic archive records.

3. Conclusion

The findings of this study indicate that war economy management is applied in an institutional framework, and the examples of Germany and Switzerland in particular are based on the determination of this model. It is understood that the model being tried to be created is being tried to be detailed in a long-term perspective. This point shows that the claim that the war economy was handled only within the scope of certain economic measures or taxation is untenable. In other words, instead of only practices aimed at saving the day, a comprehensive management approach has been tried to be adopted that will minimize the economic damage to be seen. This understanding included many issues such as production, subsistence, industrialization and monetary policy in domestic policy, and included measures to protect international economic relations in foreign policy. This strategy, which includes long-term goals, including the post-war period. He states that the basic orientation of the war economy applied during the World War II should be read from a broad perspective, beyond the applied fiscal policies.